

Original Article

Analysis of the Legal and Economic Aspects of Money

Abbas Karimi¹ , Taha Arabasadi², Amir Ghaffari³

ABSTRACT

There is an inherent connection between money and various dimensions of human social life. This is a connection that is inextricably bound up with various fields of study. In light of this multiple and multidimensional nature of money, a deeper understanding of its nature requires knowledge gained from scientists of various sciences. There are two fields of study that are closely related to money, as it is a fluid and current phenomenon in human social life. The impact of money on the economic life of individuals, on the one hand, and its connection with a large portion of their legal obligations, on the other, make it unquestionable that one must study both of these sciences in order to attain a comprehensive understanding of money. The nature of money is thus analyzed both from a jurist's perspective and from an economist's perspective. This paper examines first the legal status of money and its role in the economy, then its economic functions, and finally its legal characteristics. Considering that economists, with a functional perspective, are only interested in identifying the uses for this medium of exchange, this article reviews three well-known economic functions of money from a new and critical perspective. This paper also provides an explanation and a better identification of the legal characteristics of money, which have been neglected by jurists despite having a significant impact on better understanding the concept of money. This is contrary to the fact that the examination of the specific legal characteristics of negotiable documents, which are less important and less applicable than money, is a well-known and common topic in commercial law. In order to meet the goals of the present paper, the present work has been divided into three main sections. First, a thorough examination of money is provided in order to gain a better understanding of the phenomenon. In the second section, we will examine the economic functions of money, and in the third and final section, we will discuss its legal characteristics. Analytical-descriptive methodology and library resources are used to write this paper in a comparative manner. Accordingly, while economic sources have been used to analyse and identify the economic functions of money, recourse has also been had to the common law system, particularly the common law of England, for the formulation of its legal attributes. The most significant finding of this article is the emphasis on the multifaceted nature of money and the need to have a broad perspective on it. For the legal characteristics of money to be identified, its economic functions must be identified, and in order to achieve the economic functions of money, the legal concept of money must be thoroughly examined. Thus, since the most important function of customary law is to organize existing customary and practical practices to understand these characteristics, one must gain a general understanding of the economic functions of money as its practical reality, so that the legal characteristics of money can be revised to serve such functions. In contrast, recognizing the nature and legal

How to Cite: Karimi, Abbas, Arabasadi, Taha, Ghaffari, Amir," Analysis of the Legal and Economic Aspects of Money", Legal Research, Vol. 28, No. 111, 2025, pp:39-56.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.226321.2133>

Received: 16/04/2022-Accepted: 23/04/2025

1. Professor of Law, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Corresponding Author Email: abkarimi@ut.ac.ir

2. PhD Candidate, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

3. PhD Candidate, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

status of money is also essential to understand the practical functions of money. A key finding of the present study is the importance of understanding this hierarchy, which can lay the groundwork for future legal research on money. Another significant point is that this study undertakes, for the first time, the identification of the legal attributes of money in its absolute sense, independently of its incorporation into any debt or obligation. In other words, the authors have sought to examine these attributes as the inherent legal characteristics of money itself, whereas previous scholarship had addressed only certain aspects; such as whether money is fungible (*mithlī*) or non-fungible (*qīmī*), and even then, only with the aim of determining whether a debtor, in discharging their obligation, must deliver the same money (numerical value) or its equivalent purchasing power. Apart from the fact that jurists have invented concepts such as *mithlī* or *qīmī* for another purpose (compensation for damages) and cannot be used with the same meaning regarding money; also, apart from the fact that money itself is a price, it cannot have a price. Fundamentally, the answer to such questions must be sought within the framework of the rules governing the monetary obligations, not in the sphere of the legal attributes of money qua money. Conflating these two separate matters not only fails to advance the depth of legal understanding in this field, but also leads to further complexity of legal discourse concerning money. The authors of this paper aim to provide an answer to the following question: What is the nature of money? As part of their analyses of this multifaceted institution, researchers have attempted to reinstate the concept of debt as well as analyze the other elements comprising this institution, including the debtor's *Zemma* (a fictional repository for monetary obligations), the role of custom, and finally the element of non-collectibility, as a basis and substructure for subsequent discussions describing its economic functions and legal characteristics. In addition to providing a legal basis for its theory by considering money as a credit, this view, regarding the economic power of the debtor of this establishment, and respecting public acceptance as a factor that gives objectivity to this abstract concept, has not neglected the role and position of other sciences, including economics, in the analysis of this complex human phenomenon. Another conclusion reached in this article is that the legal attributes of money must be examined in an abstract sense, separate from the fact that it may be the subject of any debt or obligation. Conversely, such attributes cannot be discerned without a priori understanding of the economic functions of money. In other words, the function of modern law is to identify existing customary practices, to amend them where necessary, and thereafter to refine them into legal rules. In the case of money, its economic functions are precisely its customary functions. Accordingly, once the economic functions of money have been identified, its legal attributes will be understood in a manner consistent therewith. For instance, the attribute of abstraction in money wholly serves its economic function as a medium of exchange. Since money, as an instrument of exchange, is in constant circulation, the law recognises this function through the attribute referred to as its abstract nature. Consequently, whenever a person, acting in good faith and within the framework of an economic exchange, acquires money in pursuit of this function, the law will afford them protection; even against a prior owner from whom the money had been stolen.

KeyWords: Money, Means of Payment, Negotiability, Abstract Aspect, Legal Means of Payment.

تحلیل ابعاد حقوقی و اقتصادی پول

عباس کریمی^۱، طاهای عرب اسدی^۲، امیر غفاری^۳

چکیده

امروزه، پول تشکیل‌دهنده موضوع بسیاری از تعهدات حقوقی است. همین امر، ضرورت بررسی ماهیت آن، برای فهم بهتر این بخش از تعهدات را بیش از پیش نمایان می‌کند. به همین دلیل، این مقاله در کنار داشتن نگاهی نوین به کارکردهای اقتصادی پول از یک سو، و پیرایش و سامان دادن به اوصاف حقوقی این ابزار پرکاربرد اجتماعی برای نخستین بار از سویی دیگر، به دنبال یافتن پاسخ این پرسش اصلی است که ماهیت پول چیست؟ در تحلیل ماهیت این نهاد چندوجهی، پژوهندگان تلاش کرده‌اند تا با بازگرداندن مفهوم طلب به این نهاد و واکاوی دیگر عناصر سازنده آن، از جمله ذمه قدرتمند بدهکار، جعل عرف و نهایتاً عنصر عدم قابلیت وصول، شالوده و زیربنایی برای مباحث بعدی در تبیین کارکردهای اقتصادی و اوصاف حقوقی آن، به دست آورند. این دیدگاه علاوه بر آنکه به سبب اعتباری دانستن پول، بنیادی حقوقی برای نظریه خود ارائه می‌دهد، با نظر به توان اقتصادی بدهکار این تأسیس و احترام به پذیرش عمومی به عنوان عامل عینیت بخش به این مفهوم مجرد، از نقش و جایگاه دیگر علوم از جمله اقتصاد نیز در تحلیل این پدیده پیچیده بشری غافل نمانده است. در نتیجه، در این مقاله، پس از بررسی ماهیت پول، کارکردهای اقتصادی و سپس اوصاف حقوقی آن مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

کلید واژگان: پول، وسیله پرداخت، گردش پذیری، وصف تجریدی، وسیله پرداخت قانونی.

استناد به این مقاله: کریمی، عباس، عرب اسدی، طاهای، غفاری، امیر، «تحلیل ابعاد حقوقی و اقتصادی پول»، فصلنامه تحقیقات حقوقی،

دوره ۲۸، شماره ۱۱۱، مهر ۱۴۰۴، صص: ۳۹-۵۶.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.226321.2133>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

۱. استاد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: abkarimi@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. دانشجوی دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

پول ذاتاً، ارتباطی وسیع با ابعاد مختلفی از زندگی اجتماعی انسان‌ها دارد. ارتباطی که آن را ناگزیر با حوزه‌های مطالعاتی مختلف درگیر می‌کند. نتیجتاً و به سبب همین ماهیت چندگانه و چندبعدی پول، شناخت کامل‌تر ماهیت آن، در گرو استفاده از داده‌های مطالعاتی دانشمندان علوم مختلف است؛ چه پول به‌عنوان یک پدیده سیال و جاری در زندگی اجتماعی انسان، دست‌کم با دو دانش، پیوندی وثیق دارد. به‌طوری‌که تأثیر آن بر زندگی اقتصادی اشخاص، از یک سو و ارتباطی که با بخش عظیمی از تعهدات حقوقی آنان می‌یابد، از سوی دیگر، مثبت این حقیقت انکارناپذیر است که برای نیل به شناختی جامع از پول، باید دست به دامن این هر دو دانش شد. بنابراین، ماهیت پول هم از نظرگاه حقوق‌دانان و هم با محک اقتصاددانان مورد واکاوی قرار می‌گیرد. در این راستا، ابتدا جایگاه حقوقی پول و نیز نقش آن در اقتصاد، بررسی می‌شود، سپس، به بیان کارکردهای اقتصادی و نهایتاً ویژگی‌های حقوقی پول پرداخته می‌شود. در حقیقت، از آنجاکه اقتصاددانان با نگاهی کارکردمحور، فقط درصدد شناسایی بهتر کاربردهای این ابزار مبادلاتی‌اند، این مقاله با نگاهی نو و انتقادی به بازنگری کارکردهای سه‌گانه و مشهور اقتصادی پول پرداخته‌است. همچنین، تبیین و شناسایی بهتر ویژگی‌های حقوقی پول از جمله مهم‌ترین نوآوری‌های این اثر بوده که باوجود تأثیر فراوان آن بر شناخت بهتر پول، تاکنون از دید حقوق‌دانان مغفول مانده است. این درحالی است که بررسی ویژگی‌های حقوقی ویژه اسناد تجاری که اهمیت و کاربردی کمتر از پول دارند، بحثی شناخته‌شده و معمول در حقوق تجارت است. به همین منظور و برای تأمین این اهداف، اثر حاضر به سه مبحث اصلی تقسیم شده است. در مبحث نخست، شناخت بهتر پول، با نگاهی جامع بدان مورد نظر بوده و در مبحث دوم کارکردهای اقتصادی پول مورد بررسی قرار گرفته و نهایتاً در مبحث سوم و آخر، ویژگی‌های حقوقی این نهاد تشریح شده است.

۱. شناخت ماهیت پول

در بحث از شناخت ماهیت پول از لحاظ حقوقی، باید جایگاه پول در عالم ویژه مباحث حقوقی، یعنی جهان اعتبار، سنجیده شود. به زبان دیگر، باید دانست پول در کجای جهان حقوق قرار گرفته و کدامین نظرگاه سبب مشروعیت‌بخشی حقوقی بدان می‌شود. از دیدگاه حقوقی، پول ماهیتی همچون طلب دارد و به تبع، در جایگاهی چون ذمه قرار می‌گیرد. به عبارت فنی، در اینجا با نگاهی جدید به مفهوم اعتباری طلب و بهره‌گیری از ظرفیت نهاد حقوقی ذمه (نظریه طلب / اعتباربودن پول) سعی در بازاندیشی در مفهوم حقوقی پول خواهیم داشت. این طلب اعتباری، در تفاوت با طلب‌های ساده دیگر، نیاز به سه عنصر دیگر نیز دارد. طلبی که در یک چرخه متناهی الزاماً به «بدهکاری مقتدر»، «پذیرش عمومی» و «عدم قابلیت وصول عملی» نیازمند است.

۱.۱. طلب

برخی در رد نظریه طلب بودن نهاد پول، گفته‌اند پول (خصوصاً در اقسام نخستینش که در قالب سکه‌های فلزی طلا و نقره ضرب می‌گردید) خود ذاتاً باارزش بوده و مانند کالا در برابر کالایی دیگر، معاوضه می‌شود. این دیدگاه که به نظریه فلزی^۱ معروف است، بر این باور است که پول ارزش مبادلاتی خود را از ارزش جنس پول می‌گیرد.^۲ ضعف این نظریه، با

^۱ Metalism Theory

^۲ Rahmatian, A. *Credit and Creed: A Critical Legal Theory of Money*, New York: Routledge, First Edition, 2020, PP 38-39.

ایجاد پول‌های کاغذی ذاتاً بی‌ارزش^۱ آشکار شده است، لکن چنین دیدگاهی حتی در دوران رواج همان سکه‌های طلا و نقره نیز صحیح نبود؛ حالتی را تصور کنید که صد گرم طلا، برای ایجاد یک دینار به کار می‌رفت. در این حالت، این سکه پس از ضرب، ارزشی بیش از ارزش ذاتی خود پیدا کرد و دارنده با همان سکه مضروب می‌توانست دویست گرم طلای خام تحصیل کند. به‌طوری‌که در دیگر معاملات نیز به‌عنوان پول و بر مبنای همان ارزش اسمی (که بیش از ذاتی‌اش بود)، مبادله می‌شد. به همین جهت بود که بعد از ضرب، با شمارش و نه با وزن کردن مبادله می‌شد. حال، این ارزش افزوده همان اعتباری است که ماهیت طلب به خود می‌گیرد. طلبی مستقر بر ذمه شخص منتشرکننده آن. باوجود این، نباید تصور شود که پول فقط در همان میزان افزوده، ماهیت طلب‌گونه به خود می‌گیرد. بلکه، اساساً تمام ماهیتش چیزی جز طلب مستقر بر ذمه شخص منتشرکننده آن نیست. طلبی که دارای معرفی ارزشمند است. لکن، این معرف بارزش، حتی اگر وصول این طلب را در زمانی فرضی توثیق کند، هرگز تغییردهنده ماهیت آن طلب نخواهد شد.

در ادامه فرایند تکامل پول، معرف این طلب، از سکه‌های مضروب به اسکناس‌های کاغذی تغییر پیدا کرد، اما همچنان تفاوتی در بدهکار آن (دولت)، ایجاد نشد، صرفاً، ارزش این سند مثبت طلب، از پوشش دادن درصدی بیشتر از ارزش اسمی آن، مشابه آنچه در سکه‌های طلا و نقره دیده شد، به ارزشی بسیار ناچیزتر در اسکناس‌های کاغذی، تنزل یافت. در ادامه این تحولات، اشخاص پس از سپرده‌گذاری در بانک، بخشی از پول خود را به‌دلیل گوناگون، به بانک تملیک می‌کردند و بانک نیز به همان میزان برای آنان اعتبار منظور می‌داشت. بدین ترتیب، باوجود تملیک آن مبلغ به بانک، سپرده‌گذاران عملاً از آن مبلغ، به‌صورت اعتباری در معاملات استفاده می‌کردند و بانک نیز پس از کسر ذخیره قانونی، به اعطای وام به مشتریان خود می‌پرداخت. در نتیجه، باوجود آنکه پولی واحد از سوی سپرده‌گذار به بانک تملیک می‌شود، دو پول متفاوت خلق می‌شد و بانک به‌عنوان بدهکار این هر دو طلب شناخته می‌شد. در نتیجه، علاوه بر اینکه سپرده‌گذار با استفاده از آن اعتبار منظور شده در بانک، اقدام به پرداخت دیون خود می‌کند، بانک نیز با همان مبلغ به دیگر مشتریان خود وام اعطا می‌کند. نهایتاً، بانک بی‌آنکه عملاً اسکناسی جدید چاپ و منتشر کند، خود رأساً اقدام به خلق پول کرده است؛ چنین طلبی را که پول بانکی نامیده‌اند، اکنون حجم وسیع مبادلات اقتصادی در تجارت مدرن را به خود اختصاص داده است. با این تفاوت که بدهکار این پول (طلب)، به جای دولت، یکی از انواع بانک‌های تجاری است و این بانک‌ها به جای دولت‌ها به‌عنوان بدهکاران پول، شناخته شده و ذمه آنان توجیه‌گر تأسیس این نهاد است. در نتیجه، بانک بدون اینکه قانوناً اجازه انتشار اسکناس را داشته باشند، اقدام به خلق پول می‌کنند و این امر نشانگر عدم نیاز خلق پول، به اجازه صریح قانون‌گذار یا نهادهای عمومی وابسته به قدرت است. در واقع، گرچه حکومت‌ها اغلب انتشار پول را حق انحصاری خود دانسته‌اند (ماده ۳ قانون پولی و بانکی کشور)، در عمل با کسر ذخیره قانونی، بانک‌ها نیز پول تولید می‌کنند (بند ۳ ماده ۱۴ همان قانون).

۱.۲. بدهکار مقتدر

باوجود آنکه اساساً ذمه را به‌مثابه ظرفی اعتباری حدی نیست و این قابلیت را برای هر شخصی ایجاد می‌کند تا هر مظروفی را در آن جای دهد، لکن قبول هر دینی، از سوی هر شخصی لزوماً مورد پذیرش عموم افراد قرار نمی‌گیرد؛ چراکه اشخاص متعارف برای پذیرش تعهد از جانب دیگران، به اموال مادی و موجود وی، به‌عنوان وثیقه عمومی دیون وی

۱. اگرچه کاغذهای به‌کاررفته در پول‌های کاغذی نیز واجد ارزش‌اند، لکن به‌دلیل ناچیز بودنشان در مقابل ارزش اسمی اسکناس، عرفاً در حکم هیچ بوده و مسامحتاً آنان را بی‌ارزش می‌خوانیم.

می‌نگرند. به همین دلیل، پذیرش تعهد شخص ازسوی عموم جامعه، نیاز به وجود تضمینی ازسوی مدیون دارد. وانگهی، این تضمین در طلبی به نام پول، ماهیتی ویژه به خود می‌گیرد و قدرت اقتصادی این بدهکار به‌عنوان مفهومی انتزاعی، پس از پذیرش عمومی به جهان تکوین ورود پیدا می‌کند و همچون وثیقه‌ای مادی و چه‌بسا متقن‌تر از آن، ضامن وصول این بدهی می‌شود. در نتیجه، در یک تحلیل دقیق‌تر باید گفت: «بانک پول را از هیچ به وجود نمی‌آورد؛ [بلکه،] دیگر اشکال دارایی را به پول تبدیل می‌کند. حتی کیمیاگران قرون وسطی نیز امیدی به ایجاد طلا از هیچ نداشتند [و] غایت امید آنها تبدیل سرب به طلا بود. قدرت بانک به حدی نیست که بتواند ماده بی‌ارزشی را به یک شیء باارزش بدل کند. بلکه، صرفاً می‌تواند یک دارایی بی‌حرک را به یک مال سیال و روان به نام پول تبدیل کند.»^۱ مراد از دیگر اشکال دارایی را باید همان قدرت و توان اقتصادی بدهکار دانست. مطابق با این دیدگاه، ذمه بدهکاری قدرتمند همچون دولت یا یک بانک تجاری، به توان ایجاد سرمایه در آینده پیوند می‌خورد و پذیرش عموم مردمان یک جامعه نسبت به آن، سبب تجسم مفهوم اعتباری ذمه، در واقعیتی به نام پول می‌شود.

۱.۳. پذیرش عمومی

تضمین فوق‌الاشاره، ضمانت به‌معنای خاص حقوقی نیست؛ بلکه توثیقی است که حسب قوه اقتصادی این بدهکار و پس از پذیرش آن از سوی عموم، ایجاد شده است. در پرتوی این تحلیل، ضعف نظریه چارتالیسم^۲ نیز عیان می‌شود. بر بنیاد چارتالیسم، فرمان پادشاه یا قانون آمره یک دولت به کاغذی بی‌اعتبار ارزش می‌بخشد و آن را تبدیل به پول می‌کند. حال آنکه پول هیچ‌گاه به امر و حکم قانون‌گذار ایجاد نمی‌شود. به بیان دیگر، هیچ‌گاه قانون‌گذار توان مالیت‌بخشیدن به یک شیء فاقد ارزش را نخواهد داشت؛ زیرا «جعل [...] تنها در موردی متصور است که آن مورد، اتصاف یک شیء به یک امر عرضی ممکن‌الانفکاک باشد. در امور غیرقابل انفکاک [...] جعل متصور نیست.»^۳ و نتیجتاً، نمی‌توان ذاتی را برای یک ذات جعل کرد و در پول نیز که مالیت یافتن، تمام هستی و به عبارت فنی، حیثیت تقییدیه آن است، هیچ‌گاه حکم قانون‌گذار به‌تنهایی تعیین‌کننده نخواهد بود؛^۴ باری، چگونه می‌توان تمام ذات و هستی یک شیء را به‌موجب فرمانی قانونی، یک شبه به چیزی بخشید و روزی دیگر از آن باز ستاند. اغلب نظریاتی که امروزه در میان فقها در خصوص اعتباری بودن پول بیان می‌شود، در نهایت به قرائت یا بیانی دیگر از نظرگاه چارتالیسم بازمی‌گردد.^۵ گرچه در این مقاله نیز اعتقاد بر اعتباری بودن پول است، لکن هرگز موجودیت این نهاد دیرینه اجتماعی به فرمان قانون‌گذار محدود نمی‌شود. بلکه در مقابل، به نظر می‌رسد که وصف اعتباری پول، از خصیصه طلب بودن آن و همچنین، پذیرش عمومی توثیق این

^۱. Crowther, G. *An Outline of Money*, London: Thomas Nelson and Sons, 1946, P 47.

^۲. Chartalism Theory

^۳. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار شهید مطهری*، تهران: صدرا، ۱۳۸۱، ص ۳۴۰.

^۴. هاشمی‌شاهرودی، سید محمود، «احکام فقهی کاهش ارزش پول»، *مجله فقه اهل بیت*، شماره ۲، ۱۳۷۴، ص ۶.

^۵. به‌طور مثال، آیت‌الله خوئی در تأیید مالیت اعتباری پول معتقد است، هریک از دولت‌ها نسبت به پول‌های کاغذی خود ارزشی اعتبار کرده که در تمام مملکت مورد قبول است: الخوئی، سید ابوالقاسم، *توضیح المسائل*، تهران: ایران، ۱۳۷۰، ص. ۴۹۷؛ همچنین آیت‌الله بجنوردی نیز با دیدگاهی مشابه بیان می‌دارند پول آن چیزی است که به وسیله مرجعی معتبر همچون قانون‌گذار مالیت و ارزش یافته است. بجنوردی، سید محمد حسن، *القواعد الفقهیه*، قم: الهادی، ۱۴۱۹ ه.ق، ص ۳۰؛ آیت‌الله خمینی نیز در این خصوص دیدگاهی مشابه دارند. خمینی، سید روح‌الله، *تحریر الوسیله*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹، ص ۳۰؛ در مقابل، برخی وصف اعتباری بودن پول را به نحو بهتری تبیین نموده و ارزش آن را به‌گونه‌ای به جعل عموم و نه انشای قانون‌گذار مستند کرده‌اند. رک: یوسفی، احمدعلی، *ماهیت پول*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۴۸.

طلب توسط توان اقتصادی بدهکار، ناشی می‌شود.

در این دیدگاه گرچه نقشی حقوق در ماهیت پول مورد انکار نیست، اعتقاد بر آن است که پول به‌عنوان نهادی اجتماعی مورد شناسایی و سپس تنقیح قانون‌گذار قرار گرفته است، نه اینکه پول به‌تمامه معلول حکمی قانونی بوده و قانون‌گذار آن را با فرمانی لحظه‌ای خلق نموده باشد. البته، قانون‌گذار می‌تواند آثاری را بر این نهاد یا حتی سایر اموال که داخل در معنی اصطلاحی پول نبوده، بخشیده و به آن اثر ابراکنده عطا کند، این امر هرگز به معنی مالیت‌بخشی نخواهد بود. وانگهی، پول سابق بر، این خود به‌عنوان یک طلب داخل در عنوان مال است؛ چه طلب خود به‌عنوان یک حق مالی شناخته می‌شود، لکن این پذیرش مردم است که آن را به‌عنوان مال مادی و سیال، معیاری برای سنجش ارزش و پذیرش در معاملات بعدی قرار داده و حقوق نیز با پیرایش این نوع از طلب خصایص ویژه بدان می‌بخشد. نتیجه آنکه مراد از اعتبار بودن پول، چیزی جز «طلب تضمین‌شده» نیست. طلبی که در جایگاه حقوقی ذمه مستقر شده و با قدرت اقتصادی بالای یک بدهکار مقتدر به مفهوم اقتصادی تضمین شده است. چنین حقی پس از پذیرش عمومی ارزشمند می‌شود، بی‌آنکه بتوان به‌نحو دستوری و با حکمی قانونی بدان ارزش بخشید.

۱.۴. عدم قابلیت وصول

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های هر طلبی، قابلیت وصول آن است. به عبارت دیگر، غایت هر حقی آن است که به نفع صاحبش اجرا شود؛ در غیر این صورت، وجود حق، بدون قابلیت اعمال یا بدون ضمانت‌اجرایی مناسب برای اعمال آن، بی‌فایده است. با این حال، در خصوص پول، وضع به‌گونه‌ای دیگر است؛ چه در مورد پول با طلبی بدون قابلیت وصول / بدون ضمانت اجرا مواجهیم. از طرف دیگر، متعارف اشخاص اساساً با پول به‌عنوان یک عین و نه حق برخورد می‌کنند. منشأ این اعتقاد ممکن است به دلیل توجه به توان بالای اقتصادی صاحب آن ذمه، محدود بودن میزان پول منتشر شده، اطمینان خاطر نسبت به قبول آن از دریافت‌کننده در معاملات آتی و قابلیت اعمال و وصول هرگونه طلبی باشد. این درحالی است که این قابلیت اعمال در خصوص پول بدون هیچ‌گونه ضمانت‌اجرایی است؛ به همین دلیل از پول، به طلبی غیرقابل وصول یاد می‌شود.^۱ در مقابل، این قابلیت اعمال در خصوص پول‌های بانکی گرچه صرفاً نظری نبوده و عملاً نیز قابل وصول است؛ به‌طوری‌که شخص با مراجعه به بانک می‌تواند معادل میزان طلب خود اسکناس دریافت کند، لکن در واقع، هیچ‌گاه، خصوصاً در مبالغ بالا که حجم بیشتری از مبادلات را به خود اختصاص می‌دهد، چنین چیزی رخ نخواهد داد. باری، وابسته ساختن پول به مال ذاتاً با ارزش، سبب محدود شدن میزان آن می‌شود و مانعی در برابر رشد اقتصادی خواهد شد. به همین روی، نیاز بود تا نهایتاً زمانی وابستگی خلق پول به اموال مادی به‌عنوان ضمانت‌اجرای وصول این طلب از میان برداشته شود. ایده قطع این سیکل به عصر جدید نیز محدود نمی‌شود، به‌طوری‌که حتی در قرون وسطی نیز راهبان یا یکی از مقامات مذهبی به‌نحوی با امضا یا انتشار سکه‌های دولتی بدان اعتبار بخشیده و با معرفی خداوند به‌عنوان آخرین بدهکار این طلب، بر عدم امکان عملی وصول آن تأکید می‌کند.^۲ النهایه، امروزه اسکناس، قابلیت وصول پول را تضمین می‌کند. بند «الف» ماده ۴ قانون پولی بانکی در این راستا بیان می‌دارد تعهد بانک مرکزی در قبال اسکناس‌های منتشره،

^۱ Rahmatian, Op. Cit., P 63.

^۲ Naismith, R. Turpe lucrum? *Wealth, Money and Coinage in the Millenial Church*, In: Giles E. M. Gasper and Svein H. Gullbekk (eds.), *Money and the Church in the Medieval Europe, 1000-1200*, Farnham and Surrey, Ashgate, PP 31-33.

با پرداخت پول رایج (یعنی همان اسکناس‌ها!) ساقط می‌شود.^۱

۲. کارکردهای اقتصادی پول

در این مبحث، کارکردهای اقتصادی پول با دیدگاهی انتقادی و نو تبیین شده است. به‌طوری‌که در کارکرد «وسیله حفظ ارزش بودن» به‌نوعی تردید شده، کارکرد «وسیله سنجش ارزش» در چهارچوب زمان و بستر معاملات آتی، فهم گردیده و در نهایت کارکرد آخر، یعنی «وسیله مبادله بودن» نیز، با دقت بیشتر و نتیجتاً تفسیری متفاوت، به‌عنوان مهم‌ترین کارکرد پول، به شیوه‌ای جدید معرفی شده است.

۲.۱. وسیله حفظ ارزش

قدیمی‌ترین کارکرد پول، کارکرد «حفظ و ذخیره ارزش» است.^۲ به تعبیر دیگر، فرد با نگهداری پول، از زیان‌های ذخیره ارزش کالای مصرفی همچون تلف شدن، جلوگیری می‌کند. باین‌همه، باید دانست که پول‌های فیزیکی نیز هر لحظه در معرض نابودی و ضایع شدن هستند. به همین خاطر، شاید پول بانکی، به‌نحو بهتری این خصیصه پول را تأمین کند. این ویژگی در پول‌های مجازی و رمز ارزها، به‌جهت فناپذیری مادی آنها، به بالاترین حد خود می‌رسد، هرچند بازهم تلف آن قابل تحقق است. با لحاظ مثال‌های فوق، این کارکرد پول، در همه انواع آن به‌نحو یکسان موجود نیست.

در مقابل، ممکن است این کارکرد را به معنی ضایع‌ناپذیری ارزش پول بدانیم. برای ارائه درک صحیح از ارزش پول، باید میان ارزش ذاتی و ارزش مبادلاتی تفکیک قائل شد. به بیان دیگر، اغلب اموال علاوه بر ارزش ذاتی خود، واجد ارزشی مبادلاتی نیز می‌باشند که ممکن است با ارزش ذاتی آن مال برابر، بیشتر یا کمتر از آن باشد.^۳ باوجود این، باید دانست مراد از ارزش در اینجا و آنچه پول باید وظیفه حفظ یا سنجش آن را به‌عهده داشته باشد، همان ارزش مبادلاتی است؛ زیرا قیمت یک کالا که همان مابه‌ازای پولی آن است، چیزی جز ارزش مبادلاتی نیست.

همین تلقی از مفهوم ارزش است که آن را باید یکی از کارکردهای اقتصادی مختص پول دانست. کارکردی که در سایر کالاهای باارزش و بادوام، همچون طلا، الماس، ملک و... نمی‌توان یافت؛ چه این اموال خود واجد ارزش ذاتی‌اند. این درحالی است که پول صرفاً ارزش مبادلاتی دارد؛ ارزش پول نسبت به مال دیگری سنجیده نمی‌شود، بلکه ارزش آن، در قالب مبادله و در نتیجه یک فرایند اجتماعی تعیین می‌شود. ازسوی دیگر، ممکن است گفته شود داشتن طلبی در ذمه ثالثی توانگر نیز همانند پول وسیله‌ای برای حفظ ارزش خواهد بود. در انتقاد از این نظر باید گفت پول فی‌نفسه و بی‌آنکه به چیز دیگری تبدیل یا با مال دیگری سنجیده شود، می‌تواند حفظ ارزش نماید، درحالی‌که چنین طلبی، اساساً خود واجد چنین ارزشی (ارزش مبادله‌ای) نیست که حال بخواهند آن را حفظ کنند. به همین روی، این کارکرد اگر برای مالی متصور باشد، باید آن را منحصرأ در پول جست‌وجو کرد؛ چراکه دیگر اموال نمی‌توانند بالاصاله و با حفظ ماهیت خود و بدون تبدیل، حفظ ارزش مبادلاتی نمایند.

^۱. در این میان، گفتنی است گرچه مقایسه پول به عنوان یک طلب، با سایر طلب‌های عادی، ممکن است پذیرش عنصر عدم قابلیت وصول را دشوار و آن را حتی متضمن نوعی تناقض بدارد؛ باین‌حال، باید دانست در این نظرگاه طلب صرفاً یکی از عناصر تشکیل‌دهنده این نهاد، در کنار عناصر دیگر و همچنین با اوصاف منحصربه‌فرد خود بوده که در تحلیل‌های دیگر راجع به آن باید مدنظر قرار گیرد. ازسوی دیگر، در حقوق پاره‌ای نهادهای دیگر همچون طلب‌های طبیعی را می‌توان یافت که فاقد هرگونه ضمانت اجرا یا حتی حمایت پیشینی قانون‌گذار در جهت اعمال و وصول خود می‌باشند.

^۲. Jevons, W. S. *Money and Mechanism of Exchange*, Appleton & co., 1896, P 16.

^۳. Smith, A. *Wealth of Nation*, Book 4, Chapter 5, (2000 reprinted), 1776, PP 551-552.

باین حال، این کارکرد پول گاه با کاهش ارزش آن و گاهی دیگر با از بین رفتن کامل مالیت آن خدشه دار می شود. به طوری که دلار زیمبابوه، پزوی آرژانتین، رایسمارک آلمان، به طور کلی از رواج افتادند و نتیجتاً وصف پول بودن خود را از دست دادند.^۱ در نهایت، چنانچه در ادامه نیز خواهیم دید، از آنجاکه اساساً بخشی از این ارزش در آینده و در بطن معامله محقق می شود، به طور کلی نمی توان مالی را یافت تا بتواند چنین کارکردی را همواره در اجتماع به ارمغان بیاورد. با این وصف، شاید سخن کینز کمی قابل فهم تر باشد که بیان می دارد: «چرا باید یک شخص در بیرون از بیمارستان روانی، [منظور انسان عاقل] پول را به عنوان وسیله حفظ ارزش نگاه دارد.»^۲

۲.۲. وسیله سنجش ارزش

یکی دیگر از کارکردهایی که برای پول بر شمرده اند، وسیله سنجش ارزش بودن آن است. در این کارکرد نیز باید ارزش را به همان مفهومی که در شماره قبلی بیان شد، فهم نمود. از سوی دیگر، باید این رویکرد را با در نظر گرفتن کارکرد بعدی، یعنی وسیله مبادله بودن پول، تحلیل کرد. پول را نمی توان فارغ از زمان، در یک رویکرد ایستا^۳ و به عنوان نتیجه ای از تعامل عرضه و تقاضا مورد شناسایی قرار داد، بلکه باید با در نظر گرفتن عامل زمان و در نتیجه فرایند شکل گیری یک معامله، ارزش آن ارزیابی شود. اینجاست که تفاوت میان کالای واقعی (ذاتاً با ارزش)^۴ و کالای فرضی (پول)^۵ مشخص می شود. در حالی که کالاهای دسته اول ارزش مبادلاتی خود را در بازار می گیرند، کالاهای فرضی همچون پول ارزش خود را از بازار و از رهگذر وقوع یک مبادله می گیرند و این انتقال و وسیله مبادله بودن است که خود بدان ارزش می بخشد. این کارکرد پول اگر بتواند به رسالت خود عمل کند، بی شک پیوند دهنده زمان گذشته به حال خواهد شد.^۶

به همین خاطر، ارزش ذاتی یک کالا به وسیله ارزش مبادله ای آن تحت الشعاع قرار می گیرد؛ ارزش یک خانه فقط به قابلیت زندگی کردن در آن و استفاده از آن محدود نخواهد شد، بلکه شامل ارزش حاصل از فروش آتی آن نیز می شود؛ انتفاعی که میزان آن ممکن است در طول زمان افزایش یا کاهش یابد. در نتیجه، ارزش ذاتی هم مادام که در بازار و قابلیت مبادله خود را نشان ندهد، از لحاظ اقتصادی کاملاً بی ارزش است. برخلاف دیدگاه ایستا، پول همچون عاملی خنثی و بی طرف در مبادلات نقشی انفعالی ندارد؛ چه انتقال و معاوضه خود جزئی از عناصر تشکیل دهنده ارزش و بها محسوب می شود. به عبارت بهتر، در مبادله انتقال ارزش صورت نمی گیرد، بلکه خود این مبادله است که ارزش یا دست کم بخشی از آن را می سازد. به طوری که هگل، فیلسوف آلمانی، در همین خصوص بیان می دارد: «معامله، ارزش را به وجود می آورد، نه اینکه ارزش موجود را شناسایی کند. ارزش یک شیء در خود معامله تحقق می یابد، نه اینکه در نتیجه معامله سابق ایجاد شده باشد. [در نتیجه] معامله به شیء ارزشی را می بخشد که به وسیله پول بروز می یابد.»^۷ به همین سبب، یک شیء مادام که مورد مبادله قرار نگرفته، فاقد هرگونه ارزش است و حال که این مبادله خود سازنده ارزش است، تعداد بیشتر مبادله در کمترین زمان نیز می تواند به افزایش این ارزش بینجامد. امری که در معاملات بورسی به وضوح خود را

¹. Gleeson, S. *The Legal Concept of Money*, Oxford: Oxford University Press, First Edition, 2018, P 24.

². Keynes, J. M. *General Theory of Employment, Interest and Money*, (CUP for the Royal Economic Society 2012), 1936, P 216.

³. Static

⁴. Real Commodity

⁵. Imaginary Commodity

⁶. Rahmatian, Op. Cit., P 166.

⁷. Hegel, G. *Grundlinien der Philosophie des Rechts (Werke 7)*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986, PP 140-142.

نشان می‌دهد.

درعین حال، ممکن است به این نظر ایراد شود که مطابق آن، کالاهای مصرفی و خوراکی که شخص آن را نه برای مبادله و بلکه برای رفع گرسنگی خریداری می‌کند، بی‌ارزش تلقی خواهند شد. اما باید دانست نظریه یادشده منکر ارزش ذاتی یا بالقوه اشیا پیش از معامله نیست؛ بلکه صرفاً بیانگر این امر است که پول هیچ‌گاه نمی‌تواند پیش از معامله، سنجش‌گر ارزش اشیا باشد؛ چه پول که خود ارزشش را از مبادله می‌گیرد، پیش از انجام آن، نمی‌تواند وسیله‌ای برای سنجش ارزش دیگر اموال محسوب شود. نتیجه آنکه با درنظر گرفتن عنصر زمان در تحلیل ماهیت کارکرد حفظ ارزش پول و با لحاظ اینکه پول فقط مفهومی اعتباری است که هیچ حقی عینی بر هیچ مال ذاتاً با ارزشی به کسی عطا نمی‌کند، فروشنده صرفاً انتظاری قابل اعتماد برای دست یافتن به کالایی ذاتاً با ارزش در آینده به‌دست می‌آورد؛ به همین روی، این کارکرد، پول را نهایتاً در معرض این انتقاد قرار می‌دهد که آن ناتوان از سنجش ارزش موجود بوده و ما را به ارزشی که در قالب یک انتظار غیرمشخص در آینده و در قالب معامله بعدی مشخص می‌شود، احاله می‌دهد.

۲.۳. وسیله مبادله

یکی دیگر از کارکردهای پول کارکرد مبادلاتی آن است. به عبارت فنی، پول ارزش اقتصادی خود را از این می‌گیرد که شخص با دریافت آن، این اطمینان خاطر را به‌دست می‌آورد که در معاملات بعدی مورد استفاده واقع می‌شود. با این وصف، دلیل سپردن پول در بانک نیز نهایتاً بدین سبب است که در زمان مناسب خرج شود؛ چراکه بیشتر پرداخت‌ها در اقتصاد امروزه از طریق بانک‌ها صورت می‌گیرد. برای فهم بهتر این کارکرد پول، باید از دریچه فردی سفیه به پول نگریست و آن را تنها وسیله‌ای دید، برای خرج‌شدن؛ خرج‌شدنی که خود تمام ماهیت پول بوده و بی‌آن اساساً پول معنی نخواهد داشت.

هنگامی بررسی این کارکرد، تمام مقصود و هدف اصلی از پول، خرج‌شدن فرض می‌شود؛ زیرا پول ذاتش را در بستر یک مبادله و به واسطه قدرت جادویی خود نشان می‌دهد. به همین خاطر، برخی از این خاصیت پول، به وصف کیمیاگرانه آن یاد کرده‌اند؛^۱ چه پول همچون اکسیر عمل می‌کند و باعث می‌شود، فروشنده در قالب یک عقد بیع، کالای ذاتاً با ارزش خود را از کف بدهد و در قبال آن پول (اکسیر) دریافت کند. اکسیری که خود گرچه ذاتاً هیچ ارزشی ندارد، می‌تواند به بایع امکان انجام مبادله بعدی را با هدف به دست آوردن ارزش ذاتی اعطا نماید؛ زیرا پول به دارنده‌اش این امکان را می‌دهد تا در بیعی دیگر، کالای ذاتاً با ارزشی را دریافت کند و در حقیقت، پس از تحقق این معامله دوم است که معاوضه حقیقی، به معنای انتقال دو مال ذاتاً با ارزش، رخ می‌دهد. به همین جهت، شاید چنین توصیفی نزدیک‌ترین تشبیه به حقیقت پول و بیانگر ماهیت ارزش آن باشد؛ زیرا ارزش تبعی و مقید پول و وابستگی آن به اموال ذاتاً با ارزش را در دیگر مبادلات نشان می‌دهد. نتیجتاً، اگر مفهوم زمان وجود نداشت و امکان انجام معاملات بعدی برای دارنده میسر نبود، وی هیچ‌گاه حاضر به از دست دادن کالای با ارزش خود در برابر هیچ میزان از پول نمی‌شد.

بدین ترتیب، به سبب این کارکرد پول، فروشنده کالایی را که احتمالاً مطلوبیتش را برای وی از دست داده است، تسلیم و در معامله بعدی کالایی را با مطلوبیت بیشتر برای خود تحصیل می‌کند. به همین سبب است که وجود پول در یک

۱. نخستین بار در سال ۲۰۱۶، مروین کینگ، رئیس پیشین بانک انگلستان، با نگارش کتابی تحت عنوان *پایان کیمیاگری (The End of Alchemy)*، این کارکرد پول را بدین نحو توصیف کرد.

معامله، به کل ماهیت آن را با آنچه در معاوضه رخ می‌دهد، متفاوت می‌سازد. در بیع نیز^۱ برخلاف آنچه در معاوضه می‌گذرد، هیچ‌گاه دو مال با ارزش ذاتی یا به عبارتی دو کالا با یک‌دیگر مبادله نمی‌شوند؛ بلکه صرفاً این بایع است که مال باارزش خود را از دست داده و در برابر آن انتظاری مشروع را برای دریافت ارزش واقعی که در نتیجه بیع بعدی حاصل خواهد شد، دریافت می‌کند. در غیر این صورت، هیچ انسان عاقلی حاضر به از دست دادن خانه خود در مقابل مقداری کاغذ بی‌ارزش نخواهد شد و تنها توجیه عقلانی آن، آگاهی وی از این کارکرد و استفاده از آن در مبادله بعدی به‌منظور کامل کردن آن در چرخه معاوضه است. به همین خاطر، با تحلیل دقیق‌تر روشن می‌شود که اساساً پول وسیله معامله نیز نیست و تنها وسیله تمهید معامله یا تأخیر آن است.^۲

۳. اوصاف حقوقی پول

پول به‌عنوان نهاد پرکاربرد حقوقی، رفته‌رفته حسب انتظار متعارف افراد از آن، به محک اندیشه حقوق دانان صیقل خورده و اوصافی منحصر به فرد یافته که آن را از سایر انواع طلب و حتی وسایل پرداخت، متمایز کرده است. بدین ترتیب، «انتقال مالکیت با تسلیم»، «وصف تجربیدی»، «گردش‌پذیری»، «کلی بودن» و نهایتاً «ابراکندگی» از جمله خصایص حقوقی پول است که گرچه برخی از آنها در دیگر اموال نیز یافت می‌شود، لکن پول تنها مالی است که تمام آن اوصاف را با هم دارد.

۳.۱. انتقال مالکیت با تسلیم

یکی از ویژگی‌های پول آن است که انتقال آن پس از تسلیم و تسلّم واقع می‌شود؛ همان‌طور که می‌دانیم تسلیم نیز دارای معنای عرفی است (ماده ۳۶۹ قانون مدنی). این تسلیم در پول‌های کاغذی پس از تحویل فیزیکی آن محقق می‌شود و در پول‌های بانکی پس از نشستن مبلغ به حساب طلبکار و تغییر اعداد حساب وی است. در این میان، اگرچه دیدگاه غالب در خصوص سایر اموال کلی، انتقال مالکیت را پس از تعیین فرد مورد نظر، مطابق با شرایط و اوصاف قراردادی و پیش از تسلیم آن توسط متعهد می‌داند،^۳ پذیرش چنین دیدگاهی در خصوص پول با تدقیق در ماهیت آنچه میان طرفین می‌گذرد از یک‌سو و توجه به تفاوت کارکردهای دوم و سوم اقتصادی پول و تمایز میان پول محاسباتی و پول پرداختی، به‌طور کامل همخوانی ندارد. در حقیقت، به‌هنگام انشای عقد بیع، صرفاً انتقال مبیع و تعیین مبلغی پول به‌عنوان ثمن، متعلق قصد طرفین قرار گرفته و این تنها نشانگر کارکرد دوم اقتصادی پول، یعنی سنجیدن ارزش از دست دادن مالکیت مبیع است. باین‌حال، کارکرد سوم اقتصادی و وصف حقوقی پرداختی پول، تنها پس از تسلیم به طلبکار آن محقق می‌شود. به بیانی دیگر، باید با علم به اینکه پس از انعقاد عقد بیع، مالکیت خود را نسبت به مبیع، بدون دریافت هیچ کالای ذاتاً باارزشی که بتواند از آن استفاده‌ای برده و نیازی از نیازهایش را برطرف کند، از دست خواهد داد؛ درصدد است تا دست‌کم به‌نوعی این از دست دادن مالکیت را با بهترین ابزار ممکن، یعنی پول بهاگذاری کند تا در آینده و احتمالاً با انعقاد عقد بیعی دیگر، کالای مورد نظر خود را به‌دست آورد. بدین ترتیب، به‌هنگام انعقاد بیع، طرفین آن قصد انتقال مبیع (اعم از

۱. با توجه به آثار مهمی که بر پول و به تبع، تعهدات پولی بار می‌گردد، شاید بهتر باشد این رویکرد در حقوق ما نیز مورد پذیرش قرار گیرد و بیع را منحصر به عقود بدانیم که در آن یک کالای ذاتاً باارزش در مقابل پول معامله می‌گردد؛ به همین خاطر، از این پس در این مقاله، هر جا از لفظ بیع استفاده شد، مراد همین معنای خاص از آن است.

۲. Rahmatian, Op. Cit, PP 153-190.

۳. برای نظر مخالف که تسلیم مبیع را زمان تحقق انتقال مالکیت می‌داند ر.ک: امامی، حسن، **حقوق مدنی**، تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۷۹.

معین یا کلی)، به مشتری در برابر مقداری پول را می‌کنند؛ بی‌آنکه در آن لحظه و پیش از تسلیم پول به طلبکار، وی همانند مشتری، مالک پولی شده باشد. عبارت «مالکیت مافی‌الذمه» که در عبارات فقها دیده می‌شود، چیزی جز ایجاد حقی به سود آن طلبکار نیست. حقی که با ابزاری به نام پول سنجیده شود و چنانچه در آینده با همان وسیله یا وسیله‌ای دیگر (از جمله پول یا ارز دیگر) به سود طلبکار اجرا هم شود، برای وی مالکیتی نسبت به آن متصور خواهد بود. در تأیید نتیجه یادشده، با توجه به اینکه پول یک وسیله پرداخت محسوب می‌شود، و صدور و انتقال وسایل پرداخت از جمله اعمال تشریفاتی است،^۱ لذا انتقال پول را نیز باید نوعی عمل حقوقی عینی دانست. نتیجه آنکه، پیش از تسلیم به ذی‌نفع، هیچ حقی نسبت به پولی معین برای وی ایجاد نخواهد شد. این نتیجه از رأی مهم در این خصوص نیز قابل استنباط است.^۲ نهایت آنکه پول پیش از تسلیم منتقل نخواهد شد و متصرف آن در پناه اصل گردش‌پذیری مصون از هرگونه تعرض است.

۳.۲. وصف تجریدی

تسلیم پول به‌منظور ایفای دین، سبب شکل‌گیری رابطه‌ای جدید غیر از رابطه بستانکار و بدهکار معامله اصلی می‌شود. در این خصوص، باید نسبت این رابطه جدید با رابطه سابق را واکاوی کرد. در این میان، بی‌تردید وصف تجریدی بر این تعهد جدید حاکم خواهد شد. در اینجا تأکید بر وصف تجریدی، متفاوت با مفهوم اصل گردش‌پذیری، که در ادامه بدان خواهیم پرداخت، است. به عبارت دیگر، اصل تجریدی اصلی است که همزمان با تسلیم پول به همان طلبکار قرارداد پایه، فارغ از به گردش درآمدن آن ایجاد خواهد شد. مشابه این امر در صدور برات نیز دیده می‌شود؛ سندی که به دلیل داشتن سه طرف، در اغلب موارد دارنده برات را به محض دریافت و بدون انتقال به ثالث در برابر محال‌علیه در پناه وصف تجریدی قرار می‌دهد و در برابر هر ایرادی نسبت به تعهد پایه، که ممکن است محال‌علیه نسبت به برات‌دهنده داشته باشد، مصون خواهد کرد. در پول نیز به دلیل وجود سه طرف (بستانکار و بدهکار قراردادی از یک طرف، و دولت یا بانک تجاری به عنوان بدهکار جدید، از طرفی دیگر)، به محض تسلیم اسکناس به ذی‌نفع یا انتقال پول بانکی به وی، طلب مدیون تعهد پایه، به طلبی جدید از دولت بدل می‌شود؛ طلبی که اساساً بی‌ارتباط با تعهد منشأ ایجاد شده است. نتیجه آنکه آنچه رخ می‌دهد، به هیچ‌وجه از قواعد عام ناظر به انتقال طلب پیروی نمی‌کند، بلکه بدهکار اصلی این پول، یعنی دولت یا بانک‌های تجاری، پس از سقوط تعهد خود در برابر مالک پیشین، تعهدی جدید را مجرداً و مستقلاً در برابر صاحب جدید آن برای خود ایجاد می‌کنند.^۳

باین‌حال، باید دانست وصف تجریدی بودن در پول از شدت بیشتری نسبت به سایر اسناد تجاری برخوردار است. به‌طوری‌که «صادرکننده چک یا ذی‌نفع یا قائم مقام قانونی آنها با تصریح به اینکه چک مفقود یا سرقت یا جعل شده یا از طریق کلاهبرداری یا خیانت در امانت یا جرائم دیگری تحصیل گردیده، می‌تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد. بانک پس از احراز هویت دستوردهنده، از پرداخت وجه آن خودداری خواهد کرد و در صورت ارائه چک، بانک گواهی عدم پرداخت را با ذکر علت اعلام شده صادر و تسلیم می‌نماید.» (ماده ۱۴ قانون صدور چک). این درحالی است که جز در فرض جعل و آن هم به سبب آنکه اساساً پولی وجود نداشته است، امکان خدشه به اصل تجریدی بودن در خصوص پول وجود ندارد. اهمیت این وصف گرچه در خصوص اسکناس ممکن است به دلیل نظری بودن و عدم قابلیت

۱. کاویانی، کوروش، *حقوق اسناد تجاری*، تهران: میزان، ۱۳۹۴، ص ۵۲.

۲. Banco de Portugal v. Waterlow & Sons Ltd, 1932 A.C. 452 (1932).

۳. Gleeson, Op. Cit., P 126.

وصول عملی آن، کم‌اهمیت جلوه کند، لکن تأثیر آن درخصوص پول بانکی بر کسی پوشیده نیست. بدین ترتیب، علاوه بر اینکه هیچ‌گاه انتقال‌دهنده نمی‌تواند پس از انتقال با صرف یک دستور، عدم پرداخت مبلغ به طلبکار را خواستار شود و از دیگر سو، بانک نیز تکلیفی به تحقیق و بررسی در این خصوص نخواهد داشت، باین‌حال، مطابق قواعد عام برای شخص متضرر امکان طرح دعوا جهت استرداد آن وجه یا حتی اخذ دستور موقت در عدم پرداخت وجه به طلبکار ظاهری آن وجود خواهد داشت. با این تفاوت که شخص مادام که وجه در اختیار خود آن مجرم است، می‌تواند از باب استرداد آن را مطالبه کند و هرگاه این وجوه به ثالث با حسن نیتی منتقل شود، وی در پناه اصل گردش‌پذیری قرار می‌گیرد و متضرر صرفاً می‌تواند علیه همان شخص مجرم و این بار از باب جبران خسارت و نه استرداد وجه به وی مراجعه می‌کند و طبیعی است که دیگر امکان اخذ دستور موقت و... نیز سالبه به انتفای موضوع می‌گردد.

۳.۳. گردش‌پذیری

این اصل (که درجه‌ای شدیدتر از اصل عدم قابلیت استناد ایرادات در اسناد تجاری است)^۱ مانع از استناد به اصل «امتناع انتقال مالکیت شیء توسط غیرمالک»^۲ خواهد شد.^۳ بر مبنای گردش‌پذیری پول، هرگاه سارقی پس از سرقت اسکناس متعلق به دارنده، آن را به دیگری منتقل کند، منتقل‌إلیه با حسن نیت، فارغ از منشأ تصاحب پول، صاحب آن می‌شود و به هیچ‌وجه چنین پولی یا معادل آن از وی قابل باز یافت نیست.^۴ به عبارت دیگر، چنانچه کسی از دیگری صد هزار تومان سرقت کند، مادام که آن اسکناس‌ها در ید او باشد، می‌توان دعوای استرداد آن را مطرح کرد، اما پس از آنکه آن را به ثالث با حسن نیت منتقل کرد، حتی اگر همچنان دقیقاً همان اسکناس‌ها قابل شناسایی باشد، به هیچ‌عنوان قابل استرداد نیست.^۵ چنین حکمی بر این فرض مبتنی است که دریافت‌کننده اسکناس مستحق است تا متصرف پول را دارنده واقعی آن به‌شمار آورد. به‌طوری‌که اثبات خلاف این فرض، به هیچ‌عنوان ممکن نیست و حقوق مکتسبه انتقال‌گیرنده را از میان نخواهد برد. همچنین، باید دانست اهمیت این وصف تا به آنجا پیش می‌رود که هرگاه پول در قالب یک معامله تجاری در ید شخصی قرار گیرد، ولو آنکه دریافت‌کننده آن به نمایندگی صاحب حساب آن را دریافت کرده باشد، همچنان در پناه این اصل مصون از تعرض خواهد ماند.^۶ از دیگر سو، توجه به این نکته ضروری است که پول در ید هر شخص، حسب قاعده غلبه، مادام که خلاف آن به اثبات نرسد، در نتیجه یک معامله تجاری صحیح فرض می‌شود. این امر نشان‌دهنده تأثیر تکمیلی کارکردهای اقتصادی پول، بالاخص وسیله مبادله بودن آن بر اوصاف حقوقی است. نتیجه آنکه در نظر

۱. در این خصوص گفتنی است میزان شدت اصل عدم قابلیت استناد ایرادات و مانعیت آن در برابر تحصیل مجرمانه یک سند تجاری اتفاق نظر وجود ندارد. در مقابل برخی که تحصیل مجرمانه را مطلقاً مانعی در برابر اصل عدم قابلیت استناد می‌دانند، پاره‌ای دیگر آن را به هیچ‌عنوان مانعی در این خصوص نمی‌دانند. در این میان، گروهی دیگر میان اسناد تجاری در وجه حامل و اسناد در وجه شخص معین قائل به تفاوت بوده و در مورد نخست، صرف استناد به تحصیل مجرمانه را کافی دانسته و در فرض اخیر آن را ناکافی می‌دانند. برای مطالعه بیشتر در این خصوص ر.ک: جنیدی، لیا و صادق شریعتی‌نسب، **وصف تجریدی در حقوق ایران با تأکید بر رویه قضایی**، فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۹۲، شماره ۴۲، صص. ۱۶-۱؛ باین‌حال، آنچه مسلم است چنین اختلاف نظری درخصوص پول وجود ندارد و استثنای مندرج در تبصره ۳ از ماده ۱۴ قانون صدور چک، درخصوص چک‌های مسافرتی و تضمینی که درجه پایین‌تری از پول بوده و نیز ماده ۳۳۴ از قانون تجارت، که اسکناس را از مقررات راجع به مفقودی اسناد در وجه حامل مستثنا کرده است، مؤید همین برداشت است.

۲. “Nemo dat quod habet”

۳. Gleeson, Op. Cit., P 127.

۴. Wookey v. Pole, 4 B. & Ald. 1, 4 Barn. & Ald. 1 (1820).

۵. Clarke v. Shee, 1 Cowp 197 (1774).

۶. Miller v. Race. 1 Burr 425, (1758).

۷. Orwell v. Mortoft, CP 40/972, m 123 (1505).

گرفتن این وصف به دلیل اعتنا به مقتضای ذات و وظایف پول است، نه به خاطر عدم امکان شناسایی و رهگیری اسکناس‌های کاغذی؛ چه آنکه تمام اسکناس‌ها نیز روی خود شماره مخصوصی دارند که آنها را به سختی، اما نهایتاً قابل ردیابی می‌کند.

۳.۴. کلی بودن

امروزه کمتر کسی در مال محسوب کردن پول تردید به خود راه دهد؛ چراکه هرچند آن را وسیله‌ای برای پرداخت بدانیم، به دلیل آنکه معرف نوعی طلب قطعی الوصول برای دارنده آن است، باید آن را مالی غیرمادی^۱ در نظر گرفت. با این همه، این طلب خود در قالب یک سند به صورت اسکناس یا اعداد و ارقام مندرج در حساب بانکی ذی نفع تجلی یافته است. گرچه در خصوص پول نیز می‌توان همچون هر مال دیگری میان اصل آن و دلیل اثباتی‌اش قائل به تمایز شد، منحصر بودن این دلیل اثباتی سبب شده است تا در نگاه عرف آنچنان اصل حق و دلیل اثباتی آن درهم آمیزند که این سند خود موضوعیت یابد. به همین خاطر، باید توجه کرد که به هنگام انتخاب عینی یا کلی بودن باید جانب کدام یک از این دو را گرفت. به عبارت دیگر، باید پول را بدهی و یک حق کلی تصور کرد یا مرکز ثقل توجه را به برگه اسکناس متوجه کرد و با در نظر گرفتن عینیت آن، پول را نیز حقی عینی به شمار آورد. به نظر می‌رسد پاسخ به این پرسش به نحوه برخورد ما نسبت به پول بستگی داشته باشد و هرگاه پول را با کارکرد غالبش، یعنی به عنوان یک وسیله مبادله، نگریست، بی شک وصف اعتباری پول غالب خواهد آمد و از آن به عنوان یک حق مالی کلی یاد خواهد شد. لکن هرگاه در مقابل، خود پول موضوعیت پیدا کند و مورد معامله قرار گیرد، دیگر نمی‌توان از آن به عنوان مالی کلی یاد کرد. در نتیجه، به نظر می‌رسد بحث از مثلی یا قیمی بودن پول از اساس صحیح نباشد^۲ و به همین سبب است که میان حقوق دانان و فقها در این خصوص اختلاف نظر شدید وجود دارد؛ چراکه اساساً «پول نه مثلی است و نه قیمی، هرچند مال است؛ زیرا ضابطه مثلی و قیمی که فقها بیان می‌نمایند، مربوط به اموال و کالاهایی است که ارزش ذاتی دارند. فقهای ما مال را به دو قسم مثلی و قیمی تقسیم نموده‌اند، ولی اسکناس کالا نیست.»^۳

۳.۵. وسیله ابرار^۴

تسلیم قانونی بدین معناست که متعهدله در صورت ارائه یک مال خاص از سوی متعهد، به حکم قانون‌گذار مکلف به قبول آن خواهد شد.^۵ به عبارت دیگر، قانون‌گذار به مالی خاص این قدرت را اعطا می‌کند تا چنانچه اراده مدیون به تسلیم آن تعلق گرفت، طلبکار را چاره‌ای جز قبول آن نباشد. به عبارت دیگر، پس از تسلیم پول به طلبکار چنانچه آن را نپذیرد، دیگر حق اقامه دعوا علیه بدهکار را از کف خواهد داد و هیچ بهره یا خسارتی به وی تعلق نخواهد گرفت. اقتصاددانان

^۱ Dematerialised Property

^۲ در صورت وجود تکلیف به استرداد پول، شخص مکلف به استرداد معادل قیمت آن است یا مثلش؟ در صورتی که آن را مثلی بدانیم، مثل آن معادل همان میزان اسکناس با ارزش اسمی ثابت است یا بازپرداخت قدرت خرید آن؟ به عبارت دیگر، چه چیزی مقوم مثلیت آن است، ارزش اسمی یا قدرت خرید؟ برای مطالعه بیشتر در این خصوص ر.ک: یوسفی، احمدعلی، «پول امروز، مثلی یا قیمی، یا ماهیت سوم؟»، مجله فقه / هلیت، شماره ۱۴، ۱۳۷۷، صص ۹۵-۱۲۲.

^۳ موسوی بجنوردی، سید محمد، «احکام فقهی پول»، مجله فقه / هلیت، شماره ۷، ۱۳۷۵، ص ۳۰.

^۴ Legal tender

^۵ Mann, F. A. *The Legal Aspect of Money*, Oxford: Oxford University Press, Fifth Edition, 1992, PP 42-43.

معتقدند تنها امر قانون‌گذار سبب می‌شود شخص در برابر از دست دادن کالای باارزش خود مجبور به دریافت یک شیء ذاتاً بی‌ارزش به نام پول باشد.^۱ گرچه دولت‌ها این امتیاز را فقط به پول رسمی آن کشور بخشیده‌اند (ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور)، نباید تصور کرد که همواره حکومت‌ها این وصف را به پول اعطا کرده‌اند. در طول تاریخ با قوانین کشورهای مختلفی روبه‌رو می‌شویم که به اموال دیگری، غیر از پول خاصیت تسلیم قانونی داده‌اند و این همان تفاوت ظریفی است که میان پول و سایر کالاهای دارای قوه ابرا در گذشته وجود داشته و برای دستیابی به شناخت دقیق‌تر از ماهیت پول، باید میان این هر دو قائل به تمایز شد.^۲ به‌طور مثال، در رُم باستان مدیون با دادن کالایی مشخص از این مزیت بهره‌مند می‌شد. همین رویکرد در زمان انقلاب فرانسه یا در ایالت کارولینا قابل مشاهده است. در نتیجه، چنانچه در جامعه‌ای قانون‌گذار به تخم‌مرغ قدرت تسلیم قانونی بخشیده باشد، شخصی که مقداری گندم به دیگری بدهکار است، هم با تسلیم گندم، به حکم قرارداد، و هم با تحویل معادل آن تخم‌مرغ، به حکم قانون‌گذار، می‌تواند براثت حاصل کند و در هر دو فرض، دائن مکلف به قبول آن است. این خاصیت، نتیجه دیگری نیز دارد؛ بدین صورت که نه تنها مالی را که الزاماً باید قبول شود، مشخص می‌کند، بلکه ارزش آن را نیز تعیین می‌کند (نومینالیسم). به عبارت بهتر، این الزام طلبکار به پذیرش پول، دلالت بر تسلیم بر ارزش رسمی اسمی آن نیز خواهد داشت.

فایده بحث در این است که در بیع، مبادله حقیقی رخ نداده و مشتری با دریافت پول صرفاً برای انجام یک معاوضه در آینده آماده شده و در صورت انجام بیع ثانوی، با پول حاصل از معامله اول است که او به یک مبادله واقعی دست یافته است. به همین خاطر، اگر حکم قانون‌گذار نبود، در هیچ تعهد پولی نمی‌شد شخص را مجبور به قبول کردن مالی ذاتاً بی‌ارزش کرد. افزون‌بر این، چنان که سابقاً بیان شد، مادام که پول تسلیم نشده است، هیچ حقی برای ذی‌نفع آن ایجاد نمی‌کند و نتیجتاً نمی‌تواند مسقط دینی نیز باشد. ممکن است به این سخن ایراد شود که شخص با انعقاد عقد بیع خود انتقال مالکیت مالی از اموالش را در برابر مقداری مشخص از پول پذیرفته است. حال، چگونه (در صورت نبود حکم قانون مبنی بر ابراکندگی پول)، می‌تواند آن را نپذیرد و مانع از براثت ذمه بدهکار شود. در پاسخ به این ایراد باید گفت در این حالت با بیع با انعقاد عقد و توافق بر مقداری مشخص از پول، تنها کارکرد دوم (وسیله سنجش ارزش) از پول را محقق و صرفاً بهای مبادلاتی مبیع را تعیین کرده است، بی‌آنکه لزوماً قصد بر انتقال پول به خود داشته باشد. لکن این پول همچنان برای انجام کارکرد سوم (وسیله مبادله) نیاز به پذیرش طلبکار یا وجود الزامی قانونی دارد. در غیر این صورت پول که خود وسیله پرداخت است، بی‌وجود این امتیاز قانونی نمی‌تواند سبب سقوط تعهد شود. این نکته با تدقیق در ماهیت پول و مقایسه با سایر وسایل پرداخت روشن‌تر می‌شود؛ چراکه پول طلبی است که دارای خصایص ویژه است.

با وجود این، هیچ‌گاه نباید ارائه این وسیله ابرا را مرادف با مفهوم پرداخت دانست؛ چراکه «پرداخت متضمن هر عمل حقوقی است که اجراکننده یک تعهد مالی، بدون تغییر در اساس ماهیت تعهد اصلی باشد».^۳ نتیجه آنکه بدهی (پول)

^۱. Mankiw, N. G. *Principles of Economics*, (International Edition), London: South Western College Publication, Sixth Edition, 2012, P 622.

^۲. در نتیجه، میان طلا و نقره مسکوک که ماهیتاً پول‌اند، با سایر کالاهایی که بعضاً در طول تاریخ، به جهت رواج در جامعه‌ای خاص، به عنوان کالای با قابلیت تسلیم قانونی از سوی حاکمان آن روزگار شناسایی می‌شدند، تفاوت وجود دارد. در حقیقت، پول به معنای خاص اصطلاحی خود، در تمام اعصار ماهیتی اعتباری دارد و نباید آن را به پول کالایی (Commodity Money)، تقلیل داد. به عبارت فنی، اعطای وصف وسیله ابرا به کالاهایی همچون نهنگ، صدف، تخم‌مرغ، توتون و... ملازمه‌ای با پول بودن یا پول شدن آن اموال نخواهد داشت. چنین توهمی حاصل خلط میان دو مفهوم داشتن قوه ابرا یا همان «Legal tender»، با ساقط شدن تعهد برآمده از قرارداد است. به همین جهت، از میان انواع این پول‌های کالایی، تنها طلا و نقره مضروب، طلبی مستقر بر ذمه بدهکاری قدرتمند و نتیجتاً پول‌اند.

^۳. McKendrick, E. *Goode on Commercial Law*, Westminster: Penguin, Fifth Edition, 2016, P 490.

بدون داشتن این اوصاف و امتیازات، نمی‌تواند خود مسقط بدهی دیگری باشد. نهایتاً، تفسیر صحیح آنچه طرفین به‌هنگام عقد بیع قصد می‌کنند، آن است که باید از دست دادن مالکیت مال خود و متعاقباً تملیک آن به مشتری را ارزش‌گذاری می‌کند. همان‌طور که می‌توانست این سنجش را با مالی دیگر، همچون طلا، الماس، سکه و... نیز انجام دهد، بی‌آنکه مشخصاً قصد دریافت آن را داشته باشد. در نتیجه، قانون‌گذار برای خاتمه دادن به این تسلسل بی‌پایان، تسلیم پول را به‌عنوان آخرین واحد سنجش ارزش به طلبکار تحمیل کرده است.

نتیجه‌گیری

در این مقاله تلاش شد تا ماهیت پول مورد ارزیابی کامل‌تری قرار گیرد. به همین روی، نظریه طلب بودن پول به‌عنوان مبنای اصلی اعتباری دانستن آن طرح شد. وانگهی، در وهله اول ممکن است بازگرداندن پول به طلبی صرف، ساده‌انگاری موضوع تلقی شود، این درحالی است که پس از تحلیل عناصر دیگر، ازجمله عدم قابلیت وصول این طلب، پذیرش آن کمی آسان‌تر به نظر می‌آید. باری، در این اثر اعتقاد بر این است که عدم بررسی دقیق و جامع تمامی عناصر تشکیل‌دهنده پول در کنار یکدیگر سبب مطرود شدن ساده‌ترین ابزارهای تحلیلی ممکن درخصوص ماهیت پول شده است. به‌طوری‌که قانون پولی و بانکی کشور نیز در مواد ۲ تا ۵ خود، در کنار آنکه از تعهد بانک مرکزی نسبت به پول سخن گفته (عنصر طلب‌بودن) و وثایق عمومی این طلب را نیز به‌عنوان پشتوانه آن معرفی کرده است (عنصر بدهکار قدرتمند)، از ایفای این تعهد با همان اسکناس‌ها سخن رانده و با پیش‌بینی این چنین دور باطلی، بر فرضی بودن اجرای این طلب صحه‌گزارده است (عنصر عدم قابلیت وصول). همچنین، عنصر پذیرش عمومی نیز تکلف‌های مربوط به دیدگاه چار탈یزم را از میان برده و جعل عرف را جایگزین اعتبار قانون‌گذار دانسته است. از دیگر نوآوری‌های این پژوهش، دیدگاهی انتقادی به کارکردهای اقتصادی پول است. در این مقاله، بدون درنظر گرفتن پیش‌فرض‌های موجود، این کارکردها بازتفسیر و بازنگری شده‌اند. در حقیقت، این دیدگاه درخصوص پول، با ایجاد پول‌های جدید و تفاوت‌های بسیاری که میان اقسام طلب عادی و این قبیل پول‌ها وجود داشت، مدت‌ها مورد کم‌توجهی حقوق‌دانان در تحلیل این بعد از ماهیت پول قرار گرفته بود. با این وصف، نگارندگان معتقدند بُعد اعتباری (حقوقی) پول در کنه خود به طلب رسیده و این امر زنده نگه‌دارنده وجهه حقوقی پول است. با این حال، از تفاوت‌های این طلب با سایر اقسام طلب نیز نباید غفلت ورزید و باید با پذیرش دیدگاهی معقول و معتدل، بی‌آنکه آن را به‌طور کلی رد یا انکار کرد، سعی در تحلیل دقیق‌تر اوصاف خاص و استثنایی‌اش کرد؛ به‌طور مثال، چک، سفته و سایر اسناد تجاری نیز نهایتاً طلب‌اند، باوجود آنکه تفاوت‌های آشکار با یک طلب مدنی ساده دارند و به همین دلیل سال‌ها حقوق‌دانان سعی در تنقیح اوصاف حقوقی آن، ازجمله وصف تجریدی، عدم استناد ایرادات و استقلال امضات، کرده‌اند؛ امری که درخصوص پول یا مغفول بوده یا کمتر بدان پرداخته شده است. در نتیجه، مهم‌ترین وظیفه پول، یعنی وسیله مبادله بودن، در بستر زمان و با نظر به معاملات بعدی تحلیل و با رویکردی عمل‌محور، به وسیله‌ای برای تأخیر مبادله اصلاح شده است. ازسویی دیگر، آنچه غالباً در آثار حقوقی مغفول مانده، تنقیح اوصاف خاص حقوقی پول بود. همین امر سبب می‌شد تا ماهیت حقیقی پول به‌درستی تبیین نشود؛ چه هرگاه بدون در نظر گرفتن این اوصاف، پول بررسی شود، ممکن است به شناخت نادرست از آن بینجامد. به‌طور مثال، همان‌گونه که طلب بودن پول را باید در کنار عنصر عدم قابلیت وصول آن دید، وسیله پرداخت بودن پول نیز باید در کنار وصف تسلیم قانونی ارزیابی شود.

منابع

فارسی

کتاب

۱. امامی، حسن، *حقوق مدنی*، تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۷۹.
۲. کاویانی، کوروش، *حقوق اسناد تجاری*، تهران: میزان، ۱۳۹۴.
۳. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار شهید مطهری*، تهران: صدرا، ۱۳۸۱.
۴. یوسفی، احمدعلی، *ماهیت پول*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۷.

مقاله

۵. موسوی بجنوردی، سید محمد، «احکام فقهی پول»، *مجله فقه اهلبیت*، شماره ۷، ۱۳۷۵، صص ۴۲-۹.
۶. هاشمی‌شاهرودی، سید محمود، «احکام فقهی کاهش ارزش پول»، *مجله فقه اهلبیت*، شماره ۲، ۱۳۷۴، صص ۱۱-۵.
۷. یوسفی، احمدعلی، «پول امروز، مثلی یا قیمی، یا ماهیت سوم؟»، *مجله فقه اهلبیت*، شماره ۱۴، ۱۳۷۷، صص ۹۵-۱۲۲.

عربی

کتاب

۸. الخوئی، سید ابوالقاسم، *توضیح المسائل*، تهران: ایران، ۱۳۷۰.
۹. بجنوردی، سید محمد حسن، *القواعد الفقہیہ*، قم: الہادی، ۱۴۱۹ ه.ق.
۱۰. خمینی، سید روح‌الله، *تحریر الوسیلہ*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹.

References

Books

1. Al'Khoeci, Sayyed Abol Qasim, *Explanation of Issues*, Tehran: Iran, 1991. (in Arabic)
2. Bojnourdi, Sayyed Mohammad Hassan, *Jurisprudential Rules*, Qom: Al'hadi, 1998. (in Arabic)
3. Crowther, G. *An Outline of Money*, London: Thomas Nelson and Sons, 1946.
4. Gleeson, S. *The Legal Concept of Money*, Oxford: Oxford University Press, First Edition, 2018.
5. Hegel, G. *Outlines of the Philosophy of Right (Works 7)*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986. (in German)
6. Imami, Hassan, *Private Law*, Tehran: Islamic Bookstore, 2000. (in Persian)
7. Jevons, W. S. *Money and Mechanism of Exchange*, Appleton & co., 1896.
8. Kaviani, Kourosh, *The Law of Negotiable Instrument*, Tehran: Mizan, 2015. (in Persian)
9. Keynes, J. M. *General Theory of Employment, Interest and Money*, (CUP for the Royal Economic Society 2012), 1936.
10. Khomeini, Sayyed Rouhollah, *Tahrir'ol Vasile'h*, Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Books, 2000. (in Arabic)
11. Mankiw, N. G. *Principles of Economics*, (International Edition), London: South Western College Publication, Sixth Edition, 2012.
12. Mann, F. A. *The Legal Aspect of Money*, Oxford: Oxford University Press, Fifth Edition, 1992.
13. McKendrick, E. *Goode on Commercial Law*, Westminster: Penguin, Fifth Edition, 2016.
14. Motahari, Morteza, *Collection of books by Shahid Motahari*, Tehran: Sadra, 2002. (in Persian)

15. Naismith, R. Turpe lucrum? *Wealth, Money and Coinage in the Millenial Church*, in: Giles E. M. Gasper and Svein H. Gullbekk (eds.), *Money and the Church in the Medieval Europe, 1000-1200*, Farnham and Surrey, Ashgate, PP 17-37.
16. Rahmatian, A. *Credit and Creed: A Critical Legal Theory of Money*, New York: Routledge, First Edition, 2020.
17. Smith, A. *Wealth of Nation*, Book 4, Chapter 5, (2000 reprinted), 1776.
18. Yousefi, Ahmad Ali, *The Nature of Money*, Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought, 1998. (in Persian)

Articles

19. Hashemi Sahroudi, Sayyed Mahmoud, "Jurisprudential Rules of Depreciation of Money", *Ahl al-Bayt Jurisprudence Magazine*, Issue 2, 1995, PP 5-11. (in Persian)
20. Mousavi Bojnordi, Sayyed Mohammad, "Jurisprudential Rules of Money", *Ahl al-Bayt Jurisprudence Magazine*, Issue 7, 1996, PP 9-42. (in Persian)
21. Yousefi, Ahmad Ali, "New Money, Mesli, Qimi or Another Nature? " *Ahl al-Bayt Jurisprudence Magazine*, Issu 14, 1998, PP 95-122. (in Persian)

Cases

22. Banco de Portugal v. Waterlow & Sons Ltd, 1932 A.C. 452 (1932).
23. Clarke v. Shee, 1 Cowp 197 (1774).
24. Miller v. Race. 1 Burr 425, (1758).
25. Orwell v. Mortoft, CP 40/972, m 123 (1505).
26. Wookey v. Pole, 4 B. & Ald. 1, 4 Barn. & Ald. 1 (1820).